

HEMMESJÖBYGDEN

Meddelande från Hemmesjö hembygdsförening

ALBIN CARLSSON BERÄTTAR

Efter en bandinspelning den 8 oktober 1985

Jag är född 1902 i Jät, där min far var prästgårdsarrendator. 1912 köpte min far Södra Åreda för 20.000 kronor. En man från Jät berättade, att han varit med och släckt den stora branden och då fått smörgåsar från Södra Åreda. Det var ett företag att flytta på den tiden. Vi drev korna och ett par oxar från Jät till Södra Åreda på en dag. Jag och mor for i förväg för att ha maten klar när de övriga kom. Det hade varit skola i flygeln där vi bor nu, men jag gick i skola i Risinge. Lärarinnan hette Ida. Hon hade ambulerat mellan Södra Åreda och Risinge. Senare lärare hette Gummesson, Julius Tyring och Georg Rydqvist. Vid 12 års ålder slutade jag skolan och arbetade hemma i lantbruket. Vi hade 20 kor. Ladugården var inte vårt revir; det var fruntimmersgöra att mjölka och fodra.

Södra Åreda herrgård

När vi flyttade in hade huvudbyggnaden stått obebodd sedan Sellergrens tid. Rättaren bodde där vi bor nu. En tid hade det varit kök i ena flygeln. Södra Åreda har haft många ägare, bl.a. Bergensträhle, 1851-1889. Under hans tid odlades åkerlapparna ihop till större ytor och mycket sten bröts. Han ruinerade sig på borgensförbindelser. Om Hjelm, som ägde Södra Åreda före Bergensträhle och hade brännvinsbränneri, sa man: Hjelman den skälmen, han brände brännvin och sålde drank, tills han blev pank. A.J. Carlsson, som köpte Södra Åreda 1910, styckade gården, skogen såldes ifrån och torpen friköptes. Därmed slapp torparna göra dagsverken. Einar Lindberg, Källehult, som var förvaltare för A.J. Carlsson, har skrivit om minnen och hågkomster från Södra Åreda.

Jag läste för prästen (Friberg) i sockenstugan i Billala. Det var bara vi som hade häst. Jag fick flera gånger åka efter barnmorskan i Risinge mitt i natten. Min första cykel fick jag 1918. Torparpojkar, som kom ut och tjänade, köpte ofta cykel från en firma i Väckjö som hette Bondeson. Handpenningen var 10 kronor och sedan betalades 5 kronor per månad. Cykeln var betald på ett par år.

Vi körde mycket virke från sågen i Norra Åreda ända till Åryd.

Torparna hade mest självhushåll, vad beträffar mat och kläder. Varje jul slaktades en gris. Julkålas ordnades för grannarna.

Så sent som 1934 odlade vi lin för att ge linfrö till kalvarna. En torparfru från Torsta tyckte det var synd, att linet skulle förfaras, så hon hjälpte till att rycka det och behandla det på traditionellt sätt. Ida på Vik fick spinna det. Det räckte till både dukar och handdukar.

Det fanns affär i Södra Åreda från 1928 till 1959. Den var i flygeln där vi bor nu. Ägaren hade också sågverk och åkeri.

Förut fanns kräftor i sjön. När vi flyttade till Södra Åreda var kräftfiske en inkomst att räkna med. Frans på Nyadal, som byggde sitt hus 1922, påstod att huset byggts av kräftpengar.

- - -

Den stora branden 1868 är den som skildras i Sture Stammings berättelse Heta låga.

Ida, lärarinnan, hette Ida Gustafsson.

Carl Victor Sellergren (1851-1911) ägde Södra Åreda 1889 till 1907.

Wilhelm Bergensträhle (1808-88) var hovjunkare.

Olof Hjelm (1820-1907), av gammal småländsk prästsläkt, ägde Södra Åreda 1845-51.

A.J. Carlsson kom från Hulta i Vallsjö socken och kallades Hulta-Carlsson.

Einar Lindbergs skildring ingår i Hemmesjöbygden 1985:2.

Carl Friberg (1852-1924) var kyrkoherde i Hemmesjö med Tegnaby församling.

Rudolf Bondeson hette ägaren av cykelaffären i Växjö.

Ida på Vik hette Ida Johansson, farmor till Göte Aronsson i Risinge.

Frans på Nyadal hette Frans August Johansson.

HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPET OCH HEMMESJÖ

Några notiser från förra seklet

Hushållningssällskap, står det i uppslagsboken, är sammanlutningar med syfte att främja lanthushållning med därtill hörande binärningar liksom fiske och hemslöjd. Det första egentliga hushållningssällskapet bildades 1791 på Gotland. Andra län följde så småningom efter. Utvecklingen påskyndades sedan lantbruksakademien, som tillkom 1811, två år senare utarbetat en allmän plan för sällskapens organisation. Kronobergs län fick sitt sällskap 1814 med landshövdingen Carl Stellan Mörner som självskriven ordförande. De första stadgarna talar mera allmänt om åtgärder till lanthushållningens främjande "genom upplysning, efterdömen, uppmuntran och understöd", men lägger till: "varvid dock alltid ett synnerligt avseende bör havas på detta läns huvudsakliga brister och olägenheter, särdeles på de inom denna landsort befintelige många och vidsträckta mossar samt sidlänta trakter, som i alla tider kylt klimatet och hittills satt en gräns för odlarens bemödande."

Bakom tillskapandet av hushållningssällskapen låg samma intresse för jordbrukets rationalisering som lett till stor-skiftes- och enskiftesreformerna. I början utgjordes sällskapens medlemmar i huvudsak av större jordägare, med starkt inslag av adliga godsherrar. Det var först mot slutet av 1800-talet som även ägare av mindre jordbruk valdes in i sällskapen. I Kronobergs läns hushållningssällskap var Hemmesjö socken länge mycket sparsamt representerad, säkerligen sammanhängande med att antalet självägande bönder var ringa: stora delar av socknen var arrendejord under stiftet eller bolagsjord under Lessebo bruk. I matriklarna hittar man som mest 5 å 6 Hemmesjöbor: någon representant för Lessebo bruk, inspektoren på Åry, socknens folkskollärare, ägarna till Billa Nygård och Södra Åreda, kyrkvärden i Gummatorp. I jämförelse med befolkningen i andra socknar förefaller Hemmesjöborna i gemen vara tämligen svalt intresserade för hushållningssällskapets program. Orsaken är sannolikt också här dominansen av arrende- och bolagsjord.

Stenbrytning och nyodling

Men det finns undantag. I hushållningssällskapetets tryckta handlingar kan man hitta åtskilliga notiser som berör Hemmesjö, och fler skulle man säkerligen finna om man gick igenom sällskapetets arkiv (även om stora delar av detta gick förlorade vid Växjös brand 1843). Under en följd av år trycktes inga handlingar.

Några av notiserna handlar om stenbrytning och utdikning.

Först en notis från 1817: "Från sockne-hushålls-kommittén i Hemmesjö uppgives, att herr kapten Johan Reinhold Qwickfeldt på Billa /Norregård/ i nämnde pastorat under mindre än 2 års tid borttagit 3 à 400 stenrör, låtit bortspränga och bortföra 5 à 600 lass grova jordstenar samt genom rot-huggning förvandlat ljung- och mossbeväxta parker av omkring 20 tunnlands rymd till frodiga ängar och bördiga sädesfält."

Två år senare berättas att kapten Qwickfeldt fortsätter sina odlingar. Det rapporteras vidare, att betydliga stenbrytningar blivit verkställda på Åryd och att en omfattande mossodling blivit påbörjad där. Vid mossodlingen har smeden Nils Sjögren utmärkt sig genom grävning. Han var född i Åseda 1764 och kom till Åryd omkring 1810. I samma rapport påpekas, att Billa mader skulle kunna bli förträffliga ängar, om Tegnabysjön sänktes 1 1/2 aln. Byamännen i Risinge fick vidare goda vitsord.

Också från senare delen av 1820-talet kommer rapporter om stenbrytning och nyodling. 1825 sägs det, att innehavaren av bruket i Åryd - det är bergsrådet Aschan i Lessebo som nu är ägare - uppodlat två tunnland sidlänt mark och att arrendatorn av Södra Åreda herrgård Pehr Larsson uppodlat tre tunnland och därtill lagt 109 famnar stengärdsgård. Johan Svensson i Hemset Södergård (f. 1778 i Furuby) m. fl. har stenbrutit 1 1/2 tunnland gammal åker. Ingenjören och lantmätaren Magnus Morén på Billa Nygård har odlat två tunnland på "uppvall".

Nästa år meddelas, att Johannes Jonasson i Hemmesjö Mellangård (f. 1784) hade lagt ut 45 famnar stengärdesgård och att Johannes /Johan/ Svensson i Hemmesjö Södergård och Johannes Bengtsson i Hemset Tokagård (f. 1789 i Hemmesjö) borttagit rör och stenar ur gammal åker. Johannes Jonasson i Hemmesjö Mellangård omnämndes även nästa år. Då hade han och brödern Olof Jonasson uppodlat ett halvt, resp. ett helt tunnland.

Några av stenbrytarna och nyodlarna i länet belönades av hushållningssällskapet med skådepenningar av olika slag, men det stora flertalet - och dit hörde folket i Hemmesjö - fick nöja sig med det erkännande som notiserna i sällskapetets handlingar innebar. Det var väl inte så många som läste handlingarna, men det hände att prästen från predikstolen läste upp namnen på dem som fått de hedrande omdömena. I dag vittnar stengärdsgårdar och odlingsrösen vältaligt om det imponerande odlingsarbete som utförts med primitiva hjälpmedel. Det mesta har med all säkerhet inte bokförts i hushållningssällskapetets handlingar.

Mossar

Handlingarna innehåller åtskilligt annat om förhållanden i Hemmesjö under förra seklet. Som nämnts underströk de första stadgarna vikten av att uppmärksamma de brister och olägenheter som den rikliga förekomsten av mossar och sidlänta marker medförde för länet. Sällskapet propagerade livligt för torrläggning av sjöar och utdikning av mossar, och staten ställde anslag till förfogande för ändamålet. Något större torrlägningsföretag var inte aktuellt i Hemmesjö (men väl i Tegnaby). Däremot utdikades åtskilliga mossar. En del är redan omnämnt. 1883 publicerades en mossinventering, som upptar mossar i Åryd (Åryds mader, 150 tunnland, grästorp med islammad sand och ävja), i Hemmesjö by (200 tunnland skogstorp med någon vitmossa på mitten), i Södra Åreda (100 tunnland god skogs- och grästorp), i Lövåsen (300 tunnland delvis mogen mosstorp, delvis skogstorp med vitmossa i översta lagret). Om alla mossarna heter det att de är helt eller delvis odlingsbara, Åryds mader dock svåra att avdika. I dag är många av mossarna utdikade, även i Åryd. Där fick man 1889 hjälp av lantbruksingenjören, som uppgjorde en plan för avdikning av c:a 60 hektar sankmarker. Att klimatet i Åryd tidigare varit bekymmersamt framgår av ett brev från greve Cederström på herrgården. Han berättar 1846 att han skickat sin dotter till morfadern, bergsrådet Aschan i Lessebo, eftersom hon inte tålde vårluften i Åryd "här ibland sjöar och kärr, som omgiva oss på alla håll."

Inom husdjursskötselns område ordnade hushållningssällskapet bland annat utställningar och premieringar. Tjurar, oxar och kor från Åry bruk fick pris upprepade gånger. Också Gummatorp, Billa, Hemmesjötorp och Södra Åreda hade tjurar och oxar som visades upp. En unghäst från Södra Åreda fick 6:90 i pris vid hästpremieringen i Växjö 1895. Fru Krusenstierna från herrgården i Åryd fick pris 1889 för fjäderfä, ett andra pris och ett tredje pris om 5 resp. 3 kr. Hon var själv en av domarna, men man får utgå från att hon förklarade sig jävig.

Slöjdskolan

Bland det som hushållningssällskapet tidigt hade tagit sig an var hemslöjden. Också här utdelades pris. Friherrinnan Bergensträhle på Södra Åreda fick 1877 2 kr i pris för drällvävnad. Viktigare var de slöjdskolor som upprättades i sällskapets regi. Hemmesjö församling fick sin slöjdskola relativt sent, först 1881. Den arbetade på två stationer, en i Risinge och en i Hemmesjö (Billa). Lärare var snickaren C. Sjöqvist och man tillverkade hyvelstockar, sågställningar och diverse redskap för skolans behov samt dessutom räfsor, mjölmått, sockerskrin och kryddlådor m. m. Endast undantagsvis tillverkades överflödsartiklar, står det i en av årsberättelserna. Eleverna fick ta med hem vad de tillverkat, förutsatt att de släppt till virket. Undervisningen pågick två arbetsdagar i veckan eller omkring 30 dagar pr läsår. Sjöqvist efterträddes som lärare av snickaren Carl Sigfridsson. 1886 fick skolan besök av inspektören för länets slöjdskolor, som hette Nordin. I sin rapport till hushållningssällskapet betecknade han skolan i Hemmesjö som underhaltig. Detta uppkallade kaptenen C. M. Nilsson Aschan på Åry bruk till ett ampert försvar i församlingens namn.

Han skriver till sällskapetets förvaltningsutskott att Nordin kommit oanmäld, inte sett skolan i arbete, inte träffat läraren utan endast talat med organisten och inte behagat av bekvämlighet eller brist på intresse ta sig upp på vinden, där elevernas slöjdläroämnen förvarades. Han upplyste vidare om att slöjdläraren var en i sitt yrke kunnig och duglig man, som visserligen inte lärt sig sitt yrke på slöjdseminariet i Näås men enligt församlingens övertygelse bättre fullgjorde sitt värv än många folkskollärare som några månader erhållit statens undervisning men ej hade sinne för slöjd. "För övrigt", tillägger han, "är det nu en känd sak att man kan på olika sätt nå målet."

Nordin återkom till sina anmärkningar i en senare rapport. Skolan var upplåten i ett uthus, skriver han, var trång och utan eldstad. Bättre lokal borde anskaffas, en modellserie införas och ett verktygsskåp inköpas.

Om några genomgripande förändringar vidtogs framgår inte av de tryckta handlingarna. Hushållningssällskapetets bidrag sänktes emellertid väsentligt 1895 för att senare helt upphöra. Så småningom upptogs slöjd på skolans ordinarie schema.

Svampar

Till det myckna som hushållningssällskapet sysslade med hörde också svamppropaganda. 1886 ordnades på sällskapetets bekostnad en serie föreläsningar med tillhörande utställningar om svampar och deras användning. Turnén började i Växjö, där läroverkets elever fick ledigt från läsningen. Det blev mest teori: de i Växjö-trakten den dagen påträffade svamparna var alltför få för att kunna användas till matlagning. Då gick det bättre i Åryd några dar senare. Svampar fanns i tillräckliga mängder för att kunna anrättas dels i form av svampbuljong, dels ock, heter det, "med användande av samma svampar, varpå buljong kokats, till stuvad svamp." Bägge rätterna smakade trots enkelt och billigt tillagningssätt förträffligt enligt de närvarandes tacksamma intyg.

Denna lilla tidsbild av svampätande tacksamma Årydsbor får avsluta detta strövtåg i hushållningssällskapetets handlingar.

B.H.

TVÄTTA MATTOR

Vår trevliga grannbonde berättade om sin sommarstuga på udden, vid den lilla insjön, med klart vatten. Han erbjöd oss att åka dit om vi ville tvätta mattor. Där var så be-
händigt för det, sa han.

Vadå! tvätta mattor vid en sjö? Vi tillhör den förhatliga mellangenerationen med ohygieniska heltäckande mattor i rummen och fula plastmattor i våtutrymmena. Och den långa trasmattan som vi faktiskt har i köket tvättar vi (sällan) i badkaret. Med mycken möda, ryggskott och elände. Dessutom får vi stopp i röret av all ludd som den konstiga trasmattan avger.

Kalas skulle det bli i hemmet på höstkanten. Då frågar jag "maken" om vi kanske skulle prova sjön. Han ser förvånad ut men säger O K.

Morgonen är kall så vi tar en "kanna" varmt vatten med oss. Klär oss i varma kläder, knäskydd och såpa + skur-
borste.

Sjön väntar inbjudande i den kyliga höstmorgonen, vi finner mattvättarstenen, blöter mattan och sätter igång. Vi hade båda varit med om det här i vår barndom, när våra respektive mödrar vid något tillfälle skurat mattor vid en åkant. Naturen var så vacker, allt var så tyst, sjön speglade sig hemlighetsfullt. Vi bad den om ursäkt för att vi störde med borstar och såpa. Sjön nickar vänligt mot oss. Det känns ursprungligt, det är en härlig naturupplevelse, det går snabbt och mattan blir ren och klar.

Mycket nöjda med oss själva och med "sjön som man kan tvätta mattor i" återvänder vi hem och hänger upp mattan som torkar under dagen.

Hur vore det med en vävstol? Väva mattor att tvätta i klara mattsjöar?

Asta Olsson

Ur verksamhetsberättelsen

Ur hembygdsföreningens verksamhetsberättelse för 1986 meddelas här några utdrag.

Sammankomster

Den 21 mars hölls årsmöte i Risingegården. Det fick sin prägel av föreningens tioårsjubileum. Efter inledande musikprogram av Värends spelmannsgille framförde Ulla Ekberg och Carl-Erik Johansson en verskrönika om Hemmesjö, författad av Bengt och Nils Fredrik Hjelmqvist. Den senare svarade dessutom för ett sånginslag i krönikan. Den illustrerades av diabilder, tagna av Leif Bolmgren. Prisutdelning i fototävlingen och de insända bidragen presenterades tillsammans med foton från fabriken i Åryd i en utställning.

Det traditionella valborgsmässofirandet i herrgårdsparken i Åryd var som vanligt mycket välbesökt. Med sång och fyrverkeri hälsades våren.

Pingstaftonens morgon var det samling för gökotta vid den naturskönt belägna Skirsjön, där Göte Aronsson visade sitt föräldrahem Vik.

Vid en försommarvandring i skogen strax norr om Åryd fick ett 15-tal deltagare studera spår av människors aktiviteter från flera århundraden. Vandringen leddes av föreningens sekreterare.

I samarbete med kommundelsnämnden anordnades ett musikframträdande i herrgårdsparken i Åryd med Hovmantorps musikkår.

Bussutflykten, som ägde rum den 7 juni, gick i år till Braås, Ramkvilla, Engdahls kulle, Asa och Nykulla. Vid herrgården i Braås tog ägarinnan, fru Margit Eklundh, emot och jur. kand Carl-Göran Heden berättade om gårdens öden. I Ramkvilla demonstrerade fil. dr Bengt Ek hembygdsföreningens samlingar. I utflykten deltog 24 personer.

Hembygdsgdagen den 17 augusti drabbades av åskväder och arrangemanget fick i all hast flyttas till skolans matsal. Där bjöds på framträdande av Växjö manskör och Furubysnoan. En utställning om vägar, sammanställd av föreningens sekreterare, presenterades i cafeterian. Tipsrunda, servering, lotterier och dragkamp fanns också på programmet. Det nyuppsatta vandringspriset i dragkamp vanns av laget från Åryd. I viken vid masugnen fanns tillfälle att studera en ångdriven båt, som visades av sin ägare, Göran Eriksson. Ett 80-tal personer deltog.

Den 21 september ordnades en utflykt med bil till tre gårdsmuseer. Det var Verner Malmqvist, Risinge, Axel Fransson, Kårestad och Stig Magnusson i Gummatorp, som förevisade sina intressanta samlingar.

Vid höstmötet den 1 december i församlingshemmet i Billa berättade Curt Mossberg om "Fåglar omkring oss" i ett föredrag med bild- och ljudillustrationer.

Byggnader och samlingar m. m.

Den planerade restaureringen av masugn och rostugn med hjälp av statliga medel är fortfarande oviss. Den höga selsättningen bland byggnadsarbetare gör det svårt att få hjälp från AMS.

Cecilia Terning har till föreningen skänkt bl. a. en slaga och en långrock.

Genom Harald Schöns försorg har en mängd handlingar från Åry Bruk kunnat räddas i samband med spånskivefabrikens nedläggning, Från Swedspan har likaledes som gåva överlämnats ett antal teckningar av Åke Ivarsson.

Studiecirkeln i Åryd har fortsatt arbetet på den planerade boken om Hemmesjö socken. Bengt Hjelmqvist har lett arbetet.

Verskrönikan, som framfördes vid årsmötet, har tryckts i en illustrerad upplaga på 500 ex. och finns nu till försäljning.

På förslag av Hemmesjö hembygdsförening har kyrkorådet i Hemmesjö-Tegnaby utsett en kommitté med uppdrag att senast den 1 oktober 1987 lägga fram förslag till restaurering av Hemmesjö gamla kyrka. Föreningen representeras av Carl-Erik Johansson, som är sammankallande i kommittén, och Claes Lissing.

Tack

Hembygdsföreningens styrelse framför sitt tack till alla som på något sätt deltagit i arbetet med föreningens aktiviteter.

Föreningens bokslut har en omslutning av 61.436 kronor. Behållningen vid årets slut var 47.276 kronor varav 35.000 kronor är avsatta som publikationsfond.

I styrelsen ingår Bengt Hjelmqvist, ordförande, Carl-Erik Johansson, vice ordförande, Claes Lissing, sekreterare, Ansa Borck, kassör. Ordinarie styrelseledamöter är dessutom Svea Johansson, Willy Johansson och Onni Thunell. Suppleanter är Anna Adolfsson, Göte Aronsson, Leif Bolmgren, Gully Johansson, Asta Olsson och Elvy Persson.

ÅRSMÖTET

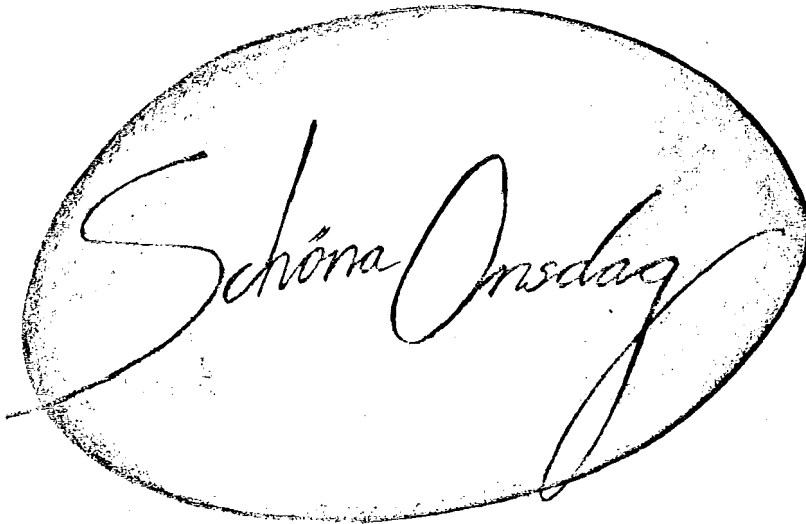
äger rum fredagen den 27 mars kl 19 och är som vanligt förlagt till Risingegården. Efter sedvanliga årsmötesförhandlingar talar ordföranden i Kronobergs läns genealogiska sällskap Harry Hjertquist om

MUNTIG TRADITION I SLÄKT- OCH HEMBYGDSFORSKNING

I anslutning till föredraget är anordnad en utställning av släkttavlor och släktböcker.

Intresset för släktforskning har ökat starkt på senare år. Det är att hoppas att många skall begagna denna möjlighet att diskutera släktforskandets mödor och glädjeämnen med en verkligt sakkunnig på området.

Kaffeservering.

SCHUNS STUGA (HEMBYGDSSTUGAN) 25 Mars, 8 OCH 22 APRIL